

TIL VA ADABIYOT TA'LIMI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI
VAZIRLIGINING ILMIY-METODIK JURNALI

1991-yildan
chiqa boshlagan

2023-yil. 4-son

ISSN 2010-5584

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ
ЖУРНАЛ МИНИСТЕРСТВА
ДОШКОЛЬНОГО И
ШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

Я ПРЕПОДАВАНИЕ
ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

LANGUAGE AND LITERATURE
TEACHING

SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL JOURNAL OF THE MINISTRY
OF PRESCHOOL AND SCHOOL EDUCATION
OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

til_adabiyot@umail.uz www.tilvaadabiyot.uz til_adabiyot@umail.uz www.tilvaadabiyot.uz til_adabiyot@umail.uz www.tilvaadabiyot.uz til_adabiyot@umail.uz www.tilvaadabiyot.uz til_adabiyot@umail.uz www.tilvaadabiyot.uz

ABDULLA QODIRIY TAVALLUDINING 129 YILLIGIGA

Ushbu sonda

TAHLIL

“Boburnoma”da shimoliy
Tojikiston toponimlarining
ifodalanishi

12-
bet

TILSHUNOSLIK

Hyponymic relationship in
words in semantics

25-
bet

TADQIQOT

Ishtixon va Payariq
tumanlaridagi
toponegizlarning lingvistik
xususiyatlari

34-
bet

НАРОДЫ. ЯЗЫКИ. КУЛЬТУРА

Текст как отражение
культурных ценностей

64-
bet

TIL VA ADABIYOT

TA'LIMI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGINING
ILMIY-METODIK JURNALIНАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ
ЖУРНАЛ МИНИСТЕРСТВА
ДОШКОЛЬНОГО И
ШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАНЯ ПРЕПОДАВАНИЕ
ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫLANGUAGE AND LITERATURE
TEACHINGSCIENTIFIC-METHODOLOGICAL JOURNAL OF THE MINISTRY
OF PRESCHOOL AND SCHOOL EDUCATION
OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTANO'zbekiston Matbuot va
axborot agentligida 2014-yil
19-dekabrda 0055-raqam
bilan qayta ro'yxatga olingan.2023-yil.
4-son.

Tahrir hay'ati:

Baxtiyor SAIDOV
Dilshod KENJAYEV
Nizomiddin MAHMUDOV
Yorqinjon ODILOV
Nasirullo MIRKURBANOV
Jabbor ESHONQULOV
Valijon QODIROV
Baxtiyor DANİYAROV
Abdurahim NOSIROV
Tolib ENAZAROV
To'liqin SAYDALIYEV
Ravshan JOMONOV
Zulxumor MIRZAYEVA
Qozoqboy YO'LDOSHEV
Tajixon SABITOVA
Salima JUMAYEVA
Nilufar NAMOZOVA
Qayum BAYMIROV
Lutfullo JO'RAYEV
(bosh muharrir o'rinbosari)

Bosh muharrir

Bahodir JOVLIYEV

Sahifalovchilar:

Akmal FARMONOV
Gulnoza VALIYEVA

Nashr uchun mas'ullar:

Nilufar NAMOZOVA
Nigora URALOVA
Emma TOROSYAN

Tahririyat manzili:

100038, Toshkent shahri
Matbuotchilar ko'chasi 32-uy.
Telefon: (98) 121-74-16,
(71) 233-03-10, (71) 233-03-45,
(71) 233-03-67.
e-mail: til_adabiyot@umail.uz
web-sayt: www.tilvaadabiyot.uzJurnaldan ko'chirib bosilgan maqolalar "Til
va adabiyot ta'limi"dan olindi, deb izohlanishi
shart.Jurnalda nashr etilgan maqolalarda muallif-
larning tahririyat nuqtayi nazariga muvofiq kel-
maydigan fikr-mulohazalari bosilishi mumkin.Tahririyatga kelgan qo'lyozmalar taqriz qilin-
maydi va muallifga qaytarilmaydi.Bosmaxonaga. 2023.30.04. da topshirildi. Of-
set usulida chop etildi. Qog'oz bichimi 60x84/8.
Shartli bosma tabog'i 6.0. «Aria» garniturası.
10, 11 kegl. «ECO TEXTILE PRODUCT»
MCHJ bosmaxonasida chop etildi. Manzil: Tosh-
kent sh. Mirobod tum., Matbuotchilar ko'chasi
32-uy. Buyurtma ___ Adadi 4213 nusxa. Bahosi
kelishilgan narxda.

MUNDARIJA

DOLZARB MAVZU	
Yorqinjon Odilov. Olamning lisoniy manzarasi va til idioetnikligi	3
METODIK TAVSIYA	
Klaraxon Mavlonova. Ona tili darslarida matn tahririga oid majmuaviy ish turlari	5
ILG'OR PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR	
Xolida G'ulomova. Yordamchi so'zlarni o'qitish metodikasi	7
Gulnaza Jarilkasinova. Kursantlarning axborot-metodik ta'minot bo'yicha kompetentligini rivojlantirish metodikasi	9
TAHLIL	
Zilola Rozikova. Effective methods of teaching English to young children	10
Mo'minjon Turdibekov. "Boburnoma" da shimoliy Tojikiston toponimlarining ifodalanishi	12
Firuz Murodova. O'zbek hujjatligi tarixi	14
Hoshimjon Ahmedov. Navoiy ijodida tasavvuf g'oya va timsollari talqini	16
Elmurod Nasrullayev. "Saddi Iskandariy" dostoni olim talqinida	18
Dilnoza Buronova. Ernest Seton-Tompson hayoti va badiiy uslubining o'ziga xos xususiyatlari	20
Dilshod Nasriddinov, Mirzakhoja Jobborov. Fantasy and reality in literature	21
TILSHUNOSLIK	
Kamola Anorboyeva. Importance of listening and note-taking in students' language learning process	24
Nasiba Jumayeva. Hyponymic relationship in words in semantics	25
TARJIMASHUNOSLIK	
Saida Sultanova. Oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak tarjimonning kasbiy muloqoti malakalarini shakllantirish masalasi	26
MULOHAZA	
Muqaddas To'raboyeva. Ona tili ta'limida nutqiy kompetensiyaning mazmun va mohiyati	28
TADQIQOT	
Saodat Kambarova. O'quvchilarning obrazli va konseptual tafakkurini rivojlantirishda tizimli yondashuvlar	30
Otabek Xidirov. O'zbek tili korpusida so'z birikmalarini sintaktik tglash	32
Oybek Gadayev. Ishtixon va Payariq tumanlaridagi toponegizlarning lingvistik xususiyatlari	34
Shahnozaxon Komolova. Nemis va o'zbek tillaridagi paremiyalarda zidlikni ifodalovchi tushunchalar va ularning lingvosotsiomadaniy xususiyatlari	36
Gulruh Bahodirova. Sohaviy leksika tadqiqi	38
Zarina Abdullayeva. Perifraza klassifikatsiyasi olimlar talqinida	40
KICHIK TADQIQOT	
Yorqin Nurmatov. Xitoy tabobati tibbiy atamaları tarjimasidagi ba'zi muammolar	42
Aziza Zaripova. Chet tillarni o'qitishda innovatsion usullar	43
Durdona Mahkamova. O'zbek terminologiyasi taraqqiyotida jadidlarning o'rni	45
Laylo Doniyorova. Role of multimedia in Russian lessons in primary schools	47
METODIKA. OPIY	
Zulxumor Isakjanova, Monika Shar'yeva, Tatyana Shorina. V. Suteev. «Как я ловил рыбу»	49
ИСПОЛЬЗУЙТЕ ЭТИ МАТЕРИАЛЫ	
Матлюба Мирханова. Понимание спонтанной речи	53
ЯЗЫКОЗНАНИЕ	
Азиза Бедилова, Саодат Исмаилова, Нилуфар Бедилова. Экономическая терминология – объект исследований учёных-лингвистов	56
Альфия Гаямова. Англоязычная лексика в современной лингвистике	58
ИЗУЧАЕМ ИНОСТРАННЫЕ ЯЗЫКИ	
Беккенбауэр Реймов, Айдана Бекмуратова. Этапы работы с английскими фразеологизмами, характеризующими эмоциональное состояние «fear» (страх), на практических занятиях в вузе	60
Зединисо Муродуллаева. Современные требования к использованию мультимедийных платформ в преподавании английского языка	61
НАРОДЫ. ЯЗЫКИ. КУЛЬТУРА	
Лола Кабулова, Салават Атажанов. Проблемы переводческих трансформаций при передаче каракалпакских реалий на русский язык	63
Гулихон Акрамова. Текст как отражение культурных ценностей	64
НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ	
Ольга Шевцова. Репрезентация понятийной категории «количество» в современном русском языке	66
Наргиза Алимова. Преподавание мировой литературы для филологического направления	69
Наргиза Мадаминова. Структурные особенности композитов-существительных в творчестве Н.С.Гумилёва и А.А.Ахматовой	71
Эльдар Гиздуллин. Атрибуты постапокалиптической пандемийной среды в романе Эмили Сент-Джон Мандел «Станция Одиннадцать»	73
Шахло Алимарданова. О соотношении явлений вариативности и языковой дифференциации	76
ВНЕАУДИТОРНАЯ РАБОТА	
Лейла Тагиева. Изучаем наследие самородка национальной литературы	78

mavzu, fanlar kesimidagi matnlarni tinglab tushunish, to'g'ri o'qish, orfoepik va orfografik me'yornlarni qo'llash salohiyatini rivojlantirishiga xizmat qiladigan fandır. O'quvchining mantiqiy, tanqidiy, ijodiy fikrlashi uchun ona tili darslarida o'qib tushunishga alohida e'tibor qaratiladi. Ona tilini puxta o'zlashtirgan o'quvchi boshqa fanlarni qoniqarli o'zlashtiradi. O'qish savodxonligi mukammal bo'lgan o'quvchi boshqa fanlardan o'rganayotgan matnlarni o'qish orqali mantiqiy, tanqidiy, ijodiy fikrlaydi, olgan bilimlarini hayotda qo'llay olish layoqati rivojlantiriladi. Shuningdek, o'quvchining mantiqiy fikrlashini va amaliy ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilgan xalqaro baholash dasturi (PISA, PIRLS) talablariga mos keladigan matnlar bilan ishlashga mo'ljallangan amaliy topshiriqlarni matnlarning mazmuniga moslashtirish o'qituvchi oldidagi asosiy vazifalardan biri. Bunda matnni tushunish, tahliliy, tanqidiy fikrlash va munosabat bildirish malakalarini shakllantirish ko'zda tutiladi.

Ona tili fani o'quvchi shaxsida fikrlashga, o'zgaral fikrini anglashga, o'z fikrini og'zaki hamda yozma shaklda nutq sharoitiga mos ravishda to'g'ri va ravon bayon qila olishga qaratilgan nutqiy (kommunikativ) kompetensiyani, o'quvchida til qurilishiga oid o'zlashtiriladigan amaliy bilimlarni (fonetika (orfoepiya), leksika, so'z

tarkibi, morfologiya, sintaksis, yozuv va imlo, tinish belgilari, nutq uslublari, stilistikaga oid tushunchalarni rivojlantiradi.

Til ta'limida lingvistikaga oid nazariy bilimlarning amaliy tabiatli nutqiy kompetensiyalar ustida ishlashga yo'naltirilishi va unga bo'ysundirilishi yetakchi tamoyil sifatida belgilanadi. O'zbek tili ta'limida xorijiy tajribalarga ijodiy va tanqidiy yondashiladi, milliy pedagogikamiz tarixidagi boy tajribalarga tayaniladi hamda mamlakatimizda vujudga kelgan ilg'or tajribalar o'rganilib, umumlashtirilgan holda amaliyotga tatbiq etiladi.

Zamonaviy raqamli texnologiyalar va ta'lim texnologiyalarining mustahkam integratsiyasi ta'minlanadi, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida masofaviy ta'lim dasturlari tashkil etiladi. Metodik tadqiqotlar natijalariga ko'ra ta'lim oluvchilarning mustaqil ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish ustuvorlik kasb etgan majburiy hamda variativ komponentlar uyg'unligini nazarda tutuvchi o'quv dasturlari asosida darsliklarning yangi avlodi yaratiladi. O'quv materiallarini nazariy hamda amaliy o'zlashtirishda yordam beradigan metodik ta'minot: yordamchi o'quv vositalari (lug'atlar, qomuslar, matnlar to'plami, multimedia, mobil ilovalar va h.k) yaratiladi. Amaliyotdagi mavjud muammolar metodik tadqiqotlar hamda ilmiy izlanishlar natijalariga tayanilgan holda hal etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Umumiy o'rta ta'limning milliy o'quv dasturi. 2020.
2. Ona tili ta'limida tafakkurni rivojlantiruvchi mashqlar metodikasi // Buxoro davlat universitetining "Pedagogik mahorat" ilmiy-nazariy va metodik jurnali, 2021-yil, 2-son, 149–153-betlar.

Tadqiqotlar

Saodat KAMBAROVA,

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti dotsenti, ped. fan. bo'y. fals. dok. (PhD)

O'QUVCHILARNING OBRAZLI VA KONSEPTUAL TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHDA TIZIMLI YONDASHUVLAR

Annotatsiya. Maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarida adabiyot fanini o'qitish orqali o'quvchilarning obrazli va konseptual tafakkuri shakllanishining yosh dinamikasini aniqlash va ularni rivojlantirishning metodik tizimini yaratish masalasi yoritiladi. Buning uchun obrazli va konseptual fikrlashni rivojlantirish shartlari, shuningdek, ushbu fikrlash turlarining muvaffaqiyatli rivojlanishini ta'minlaydigan ketma-ket va bog'liq operatsiyalar mazmuni bayon etiladi.

Kalit so'zlar. Emotsionallik, dialog, konseptual tafakkur, majoziylik, obraz-ramz, obrazli fikrlash, talqin.

Аннотация. В статье рассматривается вопрос определения возрастной динамики формирования образного мышления учащихся и создания методической системы его развития через преподавание литературы в общеобразовательных школах. Для этого описываются условия развития образного и концептуального мышления, а также содержание последовательных и связанных операций, обеспечивающих успешное развитие этих видов мышления.

Ключевые слова. Эмоциональность, диалог, метафора, концептуальное мышление, образное мышление, образ-символ, интерпретация.

Annotation. The article describes the issue of determining the age dynamics of the formation of figurative and conceptual thinking of students and creating a methodical system for their development through the teaching of literature in general secondary schools. For this, the conditions for the development of figurative and conceptual thinking, as well as the content of sequential and related operations that ensure the successful development of these types of thinking, are described.

Key words. Emotionality, dialogue, conceptual thinking, figurativeness, image-symbol, figurative thinking, interpretation.

Bugungi kunda adabiy ta'lim tizimida obrazli va konseptual fikrlashning o'zaro bog'liqligi muammosi na-faqat san'atga oid, balki boshqa fanlarni o'qitish jaray-

onida ham paydo bo'ldi. Xususan, bu borada tadqiqotlar olib borgan rus metodisti V.G.Maransmanning fikricha, "Adabiyot o'qitishda obrazlilik va konseptuallikka,

qoida tariqasida, asarni idrok etishning turli qutblari va bir-biriga qarama-qarshi faoliyat turlari sifatida qarala boshlandi. Shuningdek, konsepsiya va tasvir o'rtasidagi bo'shliq zamonaviy maktab o'quvchisi tafakkurining parchalanishiga, ongining "klipi"ga olib keladi. Bunda bir qator o'zgaruvchan yorqin taassurotlar tushunchaga aylanadi, izchil tasvirlar zanjiri shakllanmaydi" [4; 5].

Adabiyot o'qitishdagi estetik yo'nalish o'z mohiyatiga ko'ra idrokni subyektivlashtirish, muallif qiyofasini anglash hamda uning o'quvchi tomonidan o'zlashtirilishiga qaratilgan bo'lsa ham, individual obrazlarni talqin qilishda asarning yaxlit tushunchasi mavjud. Shu bois N.V.Belyayeva [1], V.G.Maransman [4], N.D.Moldovskaya [6], I.V.Rijkova [8], T.F.Sigayeva [9], L.V.Shamrey [10] kabi rus metodistlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda adabiy ta'limning ushbu tamoyillarini birlashtirishga qat'iy harakat qilingani kuzatiladi. Milliy metodikada mazkur muammo Q.Husanboyeva [3], M.Mirqosimova [5], R.Niyozmetova [7]lar tomonidan tafakkurning ijodiylik, mustaqilligi va mantiqiylik kabi shakllari asosida yoritilgani kuzatiladi.

O'quvchi berilgan g'oyani aniq idrok etishi, asarda ko'rish va muallifning uni amalga oshirishdagi harakatlari tanqidiy baholashi kerak. Adabiyot o'qitishdagi estetik yo'nalish o'z mohiyatiga ko'ra idrokni subyektivlashtirish, muallif qiyofasini anglash hamda uning o'quvchi tomonidan o'zlashtirilishiga qaratilgan bo'lsa-da, individual obrazlarni talqin qilishda asarning yaxlit tushunchasi mavjud. Adabiyot o'qitish metodikasida pedagogik psixologiyada bo'lgani kabi obrazli va konseptual tafakkurning o'zaro ta'sir qilish mexanizmlari oydinlashmagan. Ushbu muammo ko'pincha o'quvchi idrokida tasviriy va mantiqiy tamoyillarning o'zaro ta'siri haqidagi savol bilan almashtiriladi. Bu biz qo'ygan muammoga ekvivalent emas, chunki konseptual fikrlash, nazarimizda, majoziy fikrga qarshi turmaydi, lekin uni mantiq va his-tuyg'ularning o'zgarishi yordamida o'z ichiga oladi.

N.D.Moldavskayaning izlanishlarida konseptual tafakkur haqida so'z yuritilgan, lekin bu bilan cheklanib qolinmagan ham. Uning fikricha, konseptual tafakkur matnning mantiqiy talqini bilan bog'langan obrazli umumlashtirishni o'z ichiga oladi [6; 169]. Bizningcha, o'quvchi ongidagi konseptual tafakkur deyilganda obrazli taassurotlarni dunyoqarash paradigmasiga qurish qobiliyati tushuniladi, bu esa, majoziy ko'chirish tufayli, estetik idrok etishning taassurotlari va strategiyalarini tartibga soladi. Ta'kidlash joizki, konseptual tafakkur badiiy asarning o'quvchi talqinini yaratish jarayonida aqliy faoliyatning majoziy va mantiqiy tarkibiy qismlarini izchil qo'llash bilan bog'liq emas.

Fikrimizcha, bunda qayd etilgan jihatlarining uyg'unlashuvi mavjud bo'lib, u maxsus birlikni hosil qiladi. Hissiy, analitik va assotsiativ jihatlarini o'z ichiga olgan badiiy obraz ko'rinishidagi aks ettirish san'at obyektini idrok etishga yordam beradi. Badiiy asar tushunchasi o'quvchi talqinining eng yuqori darajasi sifatida qabul qilinadi. Bu daraja maxsus fikrlash jarayonini ta'minlashi e'tiborga olinsa, uni konseptual tafakkur deb atash mumkin.

Ma'lumki, konseptual tafakkur obrazli elementlarni o'z ichiga oladi va ularni mantiqiy harakatlar yordamida badiiy asarning yaxlit talqiniga aylantiradi. O'quvchi idrokining obrazli boshlanishi nazariy va tarixiy-adabiy bilimlar, tahlil qilish qobiliyatlari kabi izchil rivojlantirilishi kerak. Shuningdek, badiiy asarlarni o'rganish jarayonida o'quvchilar obrazli-konseptual tafakkurining rivojla-

nish qonuniyatlari, shartlari va darajalari belgilanishi maqsadga muvofiq. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi shartlar va harakatlarni o'z ichiga olgan metodik tizim talab qilinadi:

1) obrazli tafakkurni shakllantirish jarayoni matnning o'qish va tahlil qilish ko'nikmasini hosil qilish orqali rag'batlantiriladi va asarni o'rganish jarayonida muammoli vaziyatlarning konjugatsiyasi sharoitida konseptual tafakkur rivojlanadi; 2) o'quvchi idrokini ochishda oppozitsion diadalar: o'quvchining his-tuyg'ulari – muallifning his-tuyg'ulari, tasavvurni qayta yaratish – ijodiy tasavvur, asar shaklini kompozitsiya darajasida – badiiy detallar darajasida anglash obrazli fikrlashdan konseptual o'zgarishlarga olib keladi; 3) tasviriy va konseptual tafakkurning rivojlanishi asarni tarjima qilish va davrning madaniy kontekstiga kiritish usuli yordamida o'quvchining badiiy taassurotlarini uzatish jarayonida sodir bo'ladi; 4) interaktiv ta'lim va badiiy asarni personajlar, muallif va turli yozuvchilar muloqoti sifatida ko'rib chiqish kontekstida obrazli va konseptual fikrlashni samarali rivojlantirish mumkin.

Badiiy asarning obrazli tuzilishini ajratib ko'rsatish asosida o'rganish tizimi bir necha bosqichlardan tashkil topadi. Bular rus metodisti Ye.K.Maransman ko'rsatganidek quyidagilardan iborat:

– boshlang'ich sinflarda asar qahramonlari, mavzusi va sujetiga nisbatan faol munosabatni qaror toptirish; 5–6-sinflarda muallifga nisbatan pozitsiyani rivojlantirish vositasi sifatida muallifning badiiy tizimlarini farqlash. Bu maktab o'quvchilarining adabiy rivojlanishi dastlabki bosqichlarida qiziqarli va mazmunli o'qishni ta'minlaydi; katta yoshdagi o'smirlar (7–8-sinflar) tomonidan badiiy asarlarni talqin qilishdagi intilishlarni obrazlar zanjiridan ajratib ko'rsatish, ularni mantiqiy tushunish va shu asosda asar konsepsiyasini qurish orqali bartaraf etishni ko'zda tutadi; umumiy o'rta ta'lim maktabida adabiy ta'limning vazifasi sifatida obraz-ramzdagi obrazlilik va mantiqiy tamoyillarni uyg'unlashtirish; ramziy obrazlarni uyg'unlashtirgan adabiy yo'nalish modelini yaratish va uni faqat bir asar yoki janr darajasida emas, balki muayyan madaniy davrni belgilovchi badiiy uslub darajasida konseptual tushunish kabilar [4; 9].

Ayon bo'ladiki, barcha ma'nolarining yagona obrazda uyg'unlashuvidan asarning obraz-ramzi vujudga keladi, shu asosda asar tushunchasi quriladi. Natijada obrazli va mantiqiy tamoyillarning uyg'unlashuvi orqali asar qurilishida obraz-ramzni tanlash va talqin qilish; obraz-ramzning metaforik tarzda ifodalangan ma'nolarini personajlar harakatining real ma'nolari va motivlariga o'tkazish bosqichlari tashkil qilinadi. Badiiy asarni talqin qilishda obrazli va konseptual tamoyillarni uyg'unlashtirish o'quvchilar adabiy rivojlanishining turli bosqichlarida olib boriladi. Boshlang'ich sinflarda bitta tasvirdagi majoziy va mantiqiy uyg'un birikmaning propedevtikasi amalga oshiriladi, bu asarning ma'nosini tushunishni ta'minlaydi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida obraz-timsolni tanlash va anglash adabiy ta'limning mustaqil vazifasiga, asar talqinini qurish asosiga aylanadi.

Obraz-ramzni idrok etish uslublari shu obrazga singdirilgan metaforalarning ma'nosini ochishga asoslanadi. Qoida tariqasida, o'quvchilar tasvirning ma'nosini og'zaki tushuntirishga qiynaladi. Bu boshlang'ich va o'rta maktab o'quvchilari uchun ham amal qiladi. Ma'noni ko'rish uchun ular og'zaki tasvirni boshqa belgilar tizimi – grafik yoki kinestetik tasvirga aylantiradigan oraliq bosqichga muhtoj. Axborotni qayta ko-

dlashning bunday usuli ma'noni tushunishga olib keladi, tizimni boshqasiga qoldirib, o'quvchilarning ko'rish sohasini kengaytirishni ta'minlaydi. Bu J. Brunerning ma'lumotni kodlash "nafaqat boshqasini keltirib chiqaradi" degan g'oyasini tasdiqlaydi, balki mazkur qarash boshqa ma'noni anglash imkonini ham beradi [2; 267].

Majoziy va konseptual fikrlashni shakllantirish faqat muloqot tizimida sodir bo'lishi mumkin. Binobarin, o'qituvchining kommunikativligi, o'zaro munosabatlardagi faolligi, shaxsiy munosabatni hamda o'quvchilarning haqiqiy qadriyat yo'nalishlarini shakllantirishini ta'minlaydi. Majoziy va konseptual tafakkurni rivojlantirish vazifasi faqat interaktiv ta'lim sharoitida olib boriladi. Avvalo, badiiy ongning ushbu tomonlarini birlashtirish tartibi o'zi dialog bo'lgani uchun, ikkinchidan, u faqat o'quvchi va yozuvchi, o'qituvchi, o'quvchi va o'quvchilar o'rtasidagi muloqot vaqtida amalga oshirilishi mumkin.

Badiiy asarlarda qahramon va muallif, kitobxon va qahramon suhbatlari o'z ifodasini topadi. Adabiy jara-

yon hamisha yozuvchilar, adabiy oqimlar muloqotida, zamonlar va milliy madaniyatlar muloqotida rivojlanib boradi. Qahramonlar dialogi masalasiga adabiy ta'lim jarayonida o'quvchilarning obrazli va konseptual tafakkurini rivojlantirish bosqichi sifatida qaraladi. Asardagi personajlar dialoglari tizimi juda xilma-xil shakllarda tuzilishi mumkin. Masalan, boshlang'ich sinflar uchun mo'ljallangan asarlarda mavjud bo'lgan to'g'ridan-to'g'ri real dialoglardan tortib, umumiy badiiy yaxlitlikni tashkil etuvchi bitta muallifning turli asarlari qahramonlari dialogiga qadar. Zamonaviy adabiy ta'lim standarti o'qituvchi va metodistlarga turli darajadagi dialoglarni, shu jumladan, o'quvchilarning majoziy va konseptual tafakkurni tushunish uchun turli yo'llar bilan ko'tarilishni tashkil qilish imkonini beradi. Demak, ongning har ikkala tomoni uyg'unlashuvi o'quvchi shaxsi rivojlanishi uchun tabiiy ravishda sodir bo'ladi. Natijada bu ham bilimlarni, ham sharhlovchilik faoliyatining badiiy tajribasini majburlashlardan xoli egallashni ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Беляева Н.В. Формирование читательского восприятия при изучении лирики в школе: теоретические основы и практика. Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М., 1997. – 20 с.
2. Брунер Дж. Психология познания. – М.: Прогресс, 1997. – 412 с.
3. Husanboyeva Q. P. Adabiy ta'lim jara'ida o'quvchilarning muloqot qobiliyatini rivojlantirish metodikasi. Ped. fan. dok. ... diss. – Toshkent, 2006. – 262 b.
4. Маранцман Е.К. Методическая система развития образного и концептуального мышления школьников в процессе изучения литературных произведений. Дисс. ... докт. пед. наук. – М., 2005. – 457 с.
5. Мирқосимова М.М. Уқувчиларда адабий таҳлил малакасини шакллантириш ва такомиллаштириш усуллари. Ped. fan. dok. ... diss. – Toshkent, 1995. – 253 b.
6. Молдавская Н.Д. Литературное развитие школьников в процессе обучения. – М.: Посвещение, 1986. – 128 с.
7. Ниёзметова Р.Х. Узлуксиз таълим тизимида ўзбек адабиётини ўрганишнинг назарий ва методик асослари (рус тилида). Ped. fan. dok. ... diss. – Toshkent, 2007. – 242 б.
8. Рыжкова И.В. Литературное развитие школьников в процессе диалога читателя и писателя: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – СПб, 1998. – 21 с.
9. Сигаева Т.Ф. Взаимодействие эмоционально-образного и логического начал в читательской деятельности пятиклассника. Дисс. ... канд. пед. наук. – 1984. – 146 с.
10. Шамрей Л.В. Функциональные закономерности взаимодействия науки и искусства в школьном изучении литературы. Автореф. дис. ... докт. пед. наук. – СПб., 1995. – 35 с.

Otabek XIDIROV,

*Jizzax davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

O'ZBEK TILI KORPUSIDA SO'Z BIRIKMALARINI SINTAKTIK TEGGLASH

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek tili korpusida so'z birikmalarining lisoniy-sintaktik qoliplariga asoslangan sintaktik tegglash tizimi va modellari tahlilga tortilgan.

Kalit so'zlar: korpus, sintaktik tegglash, model, sintaktik birliklar, so'z birikmasi, lison-nutq.

Аннотация. В данной статье анализируются система синтаксической разметки и модели, основанные на лингво-синтаксических шаблонах словосочетаний в корпусе узбекского языка.

Ключевые слова: корпус, синтаксическая разметка, модель, синтаксические единицы, словосочетание, язык-речь.

Annotation. The article analyses the syntactic tagging system and models based on linguistic-syntactic patterns of word combinations in the corpus of the Uzbek language.

Keywords: corpus, syntactic tagging, model, syntactic units, word combination, language-speech.